

Projectverslag Jaar van de zingeving

Van Weel-Bethesda, Hogeschool Viaa

Bart Cusveller, René van Leeuwen,
Aliza Damsma-Bakker, Carriene Roorda-Lukkien
Viaa, Lectoraat Zorg & Zingeving

PROJECTVERSLAG JAAR VAN DE ZINGEVING

ZIEKENHUIS VAN WEEL-BETHESDA, HOGESCHOOL VIAA

Dr. B. Cusveller
Dr. R. van Leeuwen
A. Damsma-Bakker MSc E., MSc N.
Dr. C. Roorda-Lukkien

Juli 2019

HET VAN WEEL-BETHESDA ZIEKENHUIS

Projectverslag Jaar van de zingeving

Ziekenhuis Van Weel Bethesda, Hogeschool Viaa

In opdracht van Van Weel-Bethesda, Dirksland

Uitgevoerd door het lectoraat Zorg en Zingeving

B. Cusveller

R. van Leeuwen

A. Damsma-Bakker

C. Roorda-Lukkien

Juli 2019

Omslagontwerp en lay-out: M. Zantinge

Viaa, lectoraat Zorg en Zingeving

Postbus 10030

8000 GA ZWOLLE

038 - 425 55 42

© 2019 Alle rechten voorbehouden

Niets van deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/ of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm, of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande toestemming van de auteur(s)

Inhoud

HOOFDSTUK 1	VOORGESCHIEDENIS	5
HOOFDSTUK 2	OPZET.....	6
HOOFDSTUK 3	UITVOERING	7
HOOFDSTUK 4	RESULTATEN ONDERZOEK.....	9
	4.1 ONDERZOEK PATIËNTEN.....	9
	4.2 ONDERZOEK AANDACHTSVELDERS	10
	4.3 ONDERZOEK VERPLEEGKUNDIGEN	12
HOOFDSTUK 5	OPBRENGSTEN	14
HOOFDSTUK 6	GELEERDE LESSEN	15
HOOFDSTUK 7	AANBEVELINGEN	16
BIJLAGEN		17
	BIJLAGE 1 STARTNOTITIE ‘JAAR VAN DE ZINGEVING’ IN ZIEKENHUIS VAN WEEL-BETHESDA.....	17
	1.1 <i>Inleiding</i>	17
	1.2 <i>Opzet en planning</i>	18
	1.3 <i>Overzicht in schema</i>	18
	BIJLAGE 2 UITWERKING ONDERWIJSDEEL ‘JAAR VAN DE ZINGEVING’	19
	2.1 <i>Opzet.....</i>	19
	2.2 <i>Eerste trainingsbijeenkomst Aandachtvelders (11 januari): wat is het aandachtsveld?</i>	19
	2.3 <i>Eerste werkconferentie Aandachtvelders en Verpleegkundigen (6, 7, 15 februari): Wie ben jij? (persoon)</i>	20
	2.4 <i>Start e-learning (maart – juni)</i>	20
	2.5 <i>Tweede trainingsbijeenkomst (12 april 2018).....</i>	22
	2.6 <i>Tweede werkconferentie (16, 17, 22 mei): Wat doe je ermee in de praktijk?</i>	22
	2.7 <i>Derde werkconferentie: (1 november): Waar gaat VWB naar toe?.....</i>	23
	BIJLAGE 3. ANALYSE OPEN VRAGEN EN INTERVIEWS	24
	3.1 <i>Analyse opmerkingen patiënten Van Weel-Bethesda.....</i>	24
	3.2 <i>Analyse opmerkingen verpleegkundigen Van Weel-Bethesda.....</i>	24
	3.3 <i>Ervaringen van verpleegkundigen naar aanleiding van de scholing.....</i>	26
	3.4 <i>Analyse interviews met verpleegkundigen (n=8 – werkzaam op verschillende afdelingen)</i>	27

Hoofdstuk 1 Voorgeschiedenis

In september 2015 werd René van Leeuwen, lector Zorg en zingeving aan hogeschool Viaa, benaderd door Klaas van Kralingen, toen longarts en lid van de projectgroep 'Geestelijke Verzorging' ('GV') van ziekenhuis Van Weel-Bethesda in Dirksland ('VWB'). Aanleiding was het onderzoek van Van Leeuwen, Schep-Akkerman en Cusveller, *Geloof in zorg: transparantie en participatie* (2012). De vraag was of het lectoraat Zorg en Zingeving een rol kon spelen als consulent/procesbegeleider bij de ontwikkeling van de geestelijke verzorging in het ziekenhuis.

In de voorliggende jaren had het ziekenhuis, i.c. de Identiteitsraad, de Raad van Bestuur en de geestelijk verzorger, zich bezonnen op de betekenis van het veranderende levensbeschouwelijke achterland van het ziekenhuis voor de christelijke identiteit van het ziekenhuis. Op een tweetal symposia in 2014 identificeerde de Projectgroep GV twee aandachtsgebieden voor het omgaan met levensbeschouwelijke diversiteit in het ziekenhuis:

de dienst geestelijke verzorging en de verpleging. Na inventarisatie van onderzoek op dit gebied werd de vraag uitgezet naar ondersteuning van het proces door externe expertise, onder meer met het oog op het organiseren van een vervolgsymposium.

Op 30 september 2015 vond in Dirksland het eerste overleg plaats tussen de projectgroep en beoogde consultants René van Leeuwen en Bart Cusveller. Uiteindelijk resulteerde dit overleg in het besluit om in 2018 de grootste beroepsgroep in het ziekenhuis, het voltallige verpleegkundige personeel, een scholing aan te bieden op het gebied van het geven van aandacht aan de zingeving van zorgvragers, en samenwerking op dit gebied van de geestelijk verzorger binnen het ziekenhuis en ambtsdragers van buiten het ziekenhuis. Doel hiervan was dat zorgvragers in het ziekenhuis na verloop van tijd kunnen merken dat verpleegkundigen zelfstandig ingaan op en omgaan met zingeving.

Hoofdstuk 2 Opzet

Voorafgaand aan het traject schreef het lectoraat een startnotitie (zie bijlage 1) om de identiteitsraad, de begeleidende werkgroep, afdelingshoofden en andere belanghebbenden te informeren over de opzet van de scholingsactiviteiten in het 'Jaar van de zingeving'. De scholing gaat uit van de gedachte dat aandacht voor zingeving (of 'levensbeschouwing en waardenpatroon') onderdeel is van een persoonsgerichte benadering in de zorg. Dit sluit aan bij de kernwaarden van het ziekenhuis en in professionele methodieken voor verpleegkundige intakes, zorgplannen en rapportages. Op dit punt ervaren verpleegkundigen veelal onbekendheid en/of handelingsverlegenheid.

In verpleegkundige teams is het niet ongebruikelijk om taken die bewustwording en/of versterking behoeven aan te merken als 'aandachtveld' en een of twee teamleden aan te merken als bewaker van die taken, genaamd 'Aandachtsvelder'. Zij voeren die taken niet individueel uit, voor zichzelf, maar bewaken en ondersteunen de deskundigheid en kwaliteit van het handelen van het team.

Op basis van onderzoek en onderwijs ontwikkelde het lectoraat Zorg en zingeving een profiel van competenties voor het omgaan met zingeving voor zowel verpleegkundigen als voor Aandachtsvelders. Dat vormde de basis van de scholing.

De scholing die het lectoraat ontwikkelde kreeg eveneens deze twee kanten: (a) scholing van alle verpleegkundigen op het gebied van herkennen en ondersteunen van zingeving bij zorgvragers, en (b) scholing van verpleegkundige Aandachtsvelders zingeving (VAZ) op alle afdelingen van het ziekenhuis. Op basis van verkennende gesprekken op alle verpleegafdelingen ontwikkelde het lectoraat voor de verpleegkundigen en de Aandachtsvelders werkconferenties, trainingssessies en een e-learning (zie bijlage 2). Deze scholingsactiviteiten zijn in het voorjaar van 2018 aangeboden. Doelstelling was de werkwijze van het ziekenhuis na afloop te presenteren op een extern gerichte werkconferentie aan het einde van het jaar. Tot slot werd overeengekomen het hele project met een onderzoek (voor- en nameting) te monitoren.

Hoofdstuk 3 Uitvoering

Op 11 mei 2017 voerden Van Leeuwen en Cusveller de verkennende gesprekken en schreven hiervan een analyse. Op basis daarvan vulden zij scholingsbehoefte en -aanbod verder in. Deze eerste stap droeg tegelijk bij aan bewustwording en herkenning van het thema bij de gesprekspartners én maakte, omgekeerd, de docenten en trainers de verschillen tussen de afdelingen duidelijk.

Op 14 november 2017 hielden Van Leeuwen en Cusveller een informatiemoment voor de verpleegkundige Aandachtsvelders en een uitwerking gegeven van trainingssessies en werkconferenties. Deze bijeenkomst werd tevens gebruikt als kennismaking en gelegenheid voor het uitwisselen van verwachtingen. De uitkomst was een positieve houding ten opzichte van het thema en de verwachte activiteiten.

De eerste trainingssessie voor Aandachtsvelders werd gegeven op 11 januari 2018 door Aliza Damsma en Bart Cusveller, docenten van Hogeschool Viaa. Onderdelen waren: optreden als voortrekker, omgaan met weerstand tegen het thema, introductie van de rol in het team, opstellen van een concreet verbeterplan voor de afdeling met en van het team, en de inhoud van de e-learning.

De eerste interne werkconferentie voor alle verpleegkundigen werd gehouden op 6, 7 en 15 februari 2018 door Aliza Damsma en Esther Hoekman, docenten Viaa. Het onderwerp was: Wie ben jij? Hoe sta jij tegenover zingeving? Bijeenkomsten bedroegen een dagdeel voor alle Aandachtsvelders en verpleegkundigen (zes groepen op drie dagen). Onderdelen waren bewustwording en zelfhantering. De eerste reacties waren dat het allemaal wel

persoonlijk was en niet zo praktisch, maar de eigen positie is een essentieel onderdeel van de competentie en geeft een opstap naar methodisch handelen in de praktijk.

De tweede trainingsbijeenkomst voor Aandachtsvelders werd gehouden op 12 april 2018 door Aliza Damsma. Onderdelen waren: doornemen van de SWOT van de eigen afdeling, leervragen inventariseren, verbeterplannen doornemen, belang van thematisch teamoverleg. De aandachtspunten die per Aandachtsvelders naar voren kwamen gaven een rijk beeld van de verschillende en overeenkomende activiteiten op de afdelingen.

De tweede interne werkconferentie werd gehouden op 16, 17 en 22 mei 2018 door René van Leeuwen en Bart Cusveller. De titel was: Wat doe je in de praktijk? Hoe geef je aandacht? De bijeenkomsten besloegen een dagdeel met alle Aandachtsvelders en verpleegkundigen (zes groepen op drie dagen). Onderdelen van het programma waren herkenning, overleg en verslaglegging op het gebied van zingeving. Deze dag werd als meer praktijkgericht ervaren, de bespreking van een eigen casus aan de hand van het diamantmodel was behulpzaam. Inzicht in basale anamnesevragen en belang van ethiek voor spirituele zorg werkte verhelderend.

De e-learning voor verpleegkundigen (5 modules) en Aandachtsvelders (5 + 1 modules) werd in 2017 ontwikkeld door Aliza Damsma en in maart 2018 beschikbaar gesteld. Iedere verpleegkundige werd gevraagd deze te doorlopen voor de zomer van 2018. Inhoudelijk werd deze als goed en relevant ervaren, maar de concurrentie met de andere e-learnings van het ziekenhuis maakte dat deze ook als intensieve tijdsinvestering werd ervaren.

De derde en extern gerichte werkconferentie werd gehouden op 15 november 2018, met als thema: Waar gaat 'VWB' naar toe? Deze conferentie was bedoeld voor alle Aandachtsvelders, verpleegkundigen die zich hiervoor aanmelden, en belangstellenden van buiten het VWB, zoals ambtsdragers uit de regio, zorgverleners en anderen. Op dit middagsymposium werden de ervaringen en opbrengsten aan elkaar en aan een breed publiek gepresenteerd. Voorbeelden van de afdeling waren het multidisciplinair overleg op de kinderafdeling, presentiebenadering op de SEH, moreel beraad op de intensive care, anamnese op afdeling cardiologie/neurologie, familieparticipatie op de dagbehandeling, rapportage op de afdeling interne geneeskunde, en het diamantmodel op afdeling oncologie.

Naast de pitches van de verpleegafdelingen werd gepresenteerd dat de positie van de geestelijke verzorger voor zowel zorgvragers als verpleegkundigen veel duidelijker en sterker was geworden.

Volgens afspraak vonden voormeting en nameting in het kader van monitoring van de effecten plaats onder verpleegkundigen, Aandachtsvelders en zorgvragers. De dataverzameling vond plaats in februari en september 2017 onder leiding van Carriene Roorda, docent Hogeschool Viaa, door studenten van Hogeschool Viaa. Hoofdpijnen worden hieronder gepresenteerd. In overleg met de projectgroep VWB worden publicaties voorbereid.

Hoofdstuk 4 Resultaten onderzoek

Het monitoren van het traject door middel van onderzoek volgde drie groepen respondenten: verpleegkundigen, Aandachtsvelders en patiënten. Bij alle drie de groepen werden een voor- en een nameting gehouden. Voor patiënten werd een korte vragenlijst gebruikt die is afgeleid van de vertaalde PROMS (Patient Reported Outcome Measure of Spiritual Care) met een open vraag voor overige opmerkingen. De Engelse

PROMS is een gevalideerde vragenlijst, de Nederlandse vertaling wordt gevalideerd. Voor verpleegkundigen werd de Nederlandse versie van de gevalideerde vragenlijst SCCS gebruikt (Spiritual Care Competency Scale). Voor Aandachtsvelders werd een aangevulde SCCS gebruikt. Tevens werden achteraf focusgroepinterviews gehouden met zowel verpleegkundigen als Aandachtsvelders (bijlage 3).

4.1 Onderzoek patiënten

4.1.1 PROM

Tabel 1 Vragenlijst patiënten

Vragenlijst over spirituele zorg	Voormeting	Nameting
Aantal	131	122
Gedurende mijn verblijf... meestal/vaak	Voormeting	Nameting
werd er naar mij geluisterd	95% (128)	98% (121)
had ik de mogelijkheid om te spreken over dat wat op mijn hart lag	95% (126)	96% (121)
werd mijn situatie begrepen	91% (127)	95% (122)
voelde ik mij gerespecteerd in mijn overtuigingen en/of geloof	98% (114)	92% (110)

Uit bovenstaande gegevens is af te leiden dat de patiënten het gedrag van de verpleegkundigen zowel bij de voor- als bij de nameting een hoge score geven. Er is geen significant verschil tussen voor- en nameting.

4.1.2 Open vragen

De volgende aanvullende opmerkingen werden door patiënten gemaakt.

Voorbeelden van positieven punten:

- Verpleegkundigen zijn attente, deskundige en hardwerkende mensen.
- Patiënten zijn dankbaar voor de liefde die blijkt uit de zorg die gegeven wordt.
- De verpleegkundigen zijn meiden met bezieling, toppers zijn het.
- De verpleegkundigen doen waar ze voor opgeleid zijn, dit vaak met vriendelijkheid en een bemoedigend woord.

Voorbeelden van verbeterpunten:

- Ze hebben het erg druk, ze kunnen best wel meer personeel gebruiken.

- De organisatie en communicatie van de afdeling onderling laat soms te wensen over.
- Sommigen kunnen wat meer omgangskunde gebruiken.
- Sommigen werken teveel op de automatische piloot.
- Niet altijd was me duidelijk wat me te wachten stond, daar werd ik onrustig/geïrriteerd van.

Bij de voor- en de nameting komen samenvattend een aantal dezelfde thema’s naar voren. Patiënten noemen positieve punten in de vorm van een kwalificatie. Inhoudelijk wordt de betrokkenheid van verpleegkundigen benadrukt. Wat opvalt bij de nameting is dat daar enkele opmerkingen over de geestelijke verzorging worden genoemd en expliciet het aspect aandacht naar voren wordt gebracht.

4.2 Onderzoek Aandachtsvelders

4.2.1 SCCS (aangevuld)

Tabel 2 Vragenlijst VAZ-Competenties

Spirituele competenties van verpleegkundigen, gemiddelde score	Voormeting (n = 15)	Nameting (n = 18)
Planning van spirituele zorg	3,7	3,9
Professionalisering en kwaliteitsbevordering	3,1	3,4
Persoonlijke ondersteuning en begeleiding van de patiënt	3,7	4,0
Verwijzen	3,9	4,1**
Houding ten opzichte van de spiritualiteit van de patiënt	4,1	4,3
Communicatie	4,3	4,3
*Score 1: helemaal mee oneens, 2: mee oneens, 3: niet mee oneens, niet mee eens, 4: mee eens, 5: helemaal mee eens		
**Mann-Whitney toets p < 0,05		
Spirituele competenties van een VAZ, gemiddelde score per item*		
Professionalisering en kwaliteitsbevordering in de rol van aandachtsvelder		
• Ik kan de deskundigheid van collega’s bevorderen wat betreft de spirituele zorgverlening aan patiënten	3,0	3,8

Ik kan mijn team/afdeling adviseren over aandacht voor spirituele zorgverlening aan patiënten	3,1	3,7
Ik kan voor mijn team/afdeling een scholingsprogramma ontwikkelen op het gebied van spirituele zorg	2,5	3,4
Verwijzing en beleidsondersteuning in de rol van aandachtsvelder		
Ik ken de functionarissen binnen mijn organisatie met een speciale taak op het gebied van spirituele zorgverlening (geestelijke verzorging, maatschappelijk werk, psychologische dienst)	3,4	4,1
Ik kan zorg rapporteren en overdragen aan functionarissen binnen mijn organisatie met een speciale taak op het gebied van spirituele zorgverlening	3,3	3,7
Ik kan de zorgvrager en collega's in contact brengen met de functionarissen binnen mijn organisatie met een speciale taak op het gebied van spirituele zorgverlening	3,5	4,1
Binnen mijn team/afdeling kom ik op voor spirituele zorgverlening (als voortrekker, verbinder).	3,3	3,6
Samenwerking en vertegenwoordiging in de rol van aandachtsvelder		
Ik ken organisaties die aandacht besteden aan zingeving in de zorg	2,4	3,0
Ik ken de levensbeschouwelijke kaart van Nederland	2,5	2,8
Voorbeeldrol vervullen in de rol van aandachtsvelder		
Kan functioneren als rolmodel op het gebied van spirituele zorg	3,1	3,6
Methodisch handelen in de rol van aandachtsvelder		
Kan de functie van 'Aandachtsvelder Zingeving' presenteren aan leden van de beroepsgroep	2,7	3,4
Professionalisering en organisatie in de rol van aandachtsvelder		
Kan een moreel beraad/ethische discussie voor mijn team/afdeling organiseren	3,1	3,4
*Score 1: helemaal mee oneens, 2: mee oneens, 3: niet mee oneens, niet mee eens, 4: mee eens, 5: helemaal mee eens		

Uit het bovenstaande blijkt dat de verpleegkundige competentie voor aandacht voor zingeving op het gebied van verwijzen van een deskundige significant is ontwikkeld. Gezien de kleine omvang van de steekproef is een toets op de specifieke competenties VAZ niet mogelijk. Wel valt bij die competenties op dat de gemiddelde scores op alle items bij de nameting (veel) hoger zijn in vergelijking met de voormeting. De specifieke VAZ-competenties zijn door dit project duidelijk ontwikkeld.

4.2.2 Focusgroep

Uit het focusgroepinterview achteraf blijkt dat de Aandachtsvelders met positieve en negatieve ervaringen terugkijken op de training en verschillende leerpunten aangeven.

Positieve ervaringen: Het traject maakt iets los, er ontstaat bewustwording (doel behaald), meer bewust van het present zijn, dwingt ervoor te gaan zitten, kan het praktisch maken, positieve bijdrage van geestelijk

verzorger (richting patiënten en verpleegkundigen), wordt meer open over gesproken, betere rapportage (kopje zingeving/sociaal, voorbeeldvragen),

Negatieve ervaringen: gemopper op de afdeling, negatief ontvangen, er is weerstand, het moet er ook nog bij, dat deden wij al, kost veel tijd, het is een belasting, nut wordt niet ingezien, het is onduidelijk of zingeving in relatie tot religie gezien wordt of zingeving in brede zin, doel van het ‘Jaar van de zingeving’ is onduidelijk, er is weinig aandacht voor geweest, is dit wat de Raad van Bestuur met identiteit wil.

Aandachts-/verbeterpunten met betrekking tot zingeving:

- Geen punt achter zetten, maar een komma. Als Aandachtvelders elkaar blijven ontmoeten, minstens twee keer per jaar met de projectgroep en de geestelijk verzorger.
- Rol van Aandachtvelders borgen: nieuwe aanstellen bij vertrek (continuïteit).
- Scholingsdagen voor Aandachtvelders blijven organiseren.

- Interactieve scholingen voor verpleegkundigen op eigen vakgebied organiseren, aansluiten bij ervaring eigen team, meer de diepte in, praktische handvatten voor eigen afdeling/patiëntencategorie (ook SEH). In minder tijd meer bereiken wat betreft aandacht voor zingeving.
- Motiveren van de afdeling: hoe doe je dat? Relaxed mee omgaan.
- Klinische lessen inclusief zingeving: nagaan waar de behoefte ligt.
- Op afdelingsniveau: hoe ga je (concreet) verder met SWOT en verbeterplan?
- Hele afdeling betrekken (ook afdelingshoofd en zorgcoördinator).
- Doorgaan met patiëntenbespreking met geestelijk verzorger erbij (werkwijze vastleggen).
- Doorgaan met geestelijk verzorger laagdrempelig consulteren.

Hieruit blijkt dat de stap na bewustwording en deskundigheidsbevordering vooral op het gebied van samenwerking en borging op mesoniveau gezien wordt.

4.3 Onderzoek verpleegkundigen

4.3.1 SCCS

Tabel 3 Vragenlijst Verpleegkundigen

Vragenlijst over spirituele zorg	Aantal	Voormeting	Nameting
Compleet		123	86
Competenties	Gemiddelde	Voormeting	Nameting
Planning van spirituele zorg		3,6	3,8* (86)
Professionalisering en kwaliteitsbevordering		3,0	3,3 (86)
Persoonlijke ondersteuning en begeleiding van de patiënt		3,6	3,9* (86)
Verwijzen		3,8	4,0 * (86)
Houding ten opzichte van de spiritualiteit van de patiënt		4,3	4,3 (86)
Communicatie		4,0	4,3 (86)
*Mann Whitney toets $p < 0,05$			

Uit deze gegevens blijkt dat bij de nameting de competenties planning van spirituele zorg, persoonlijke ondersteuning van de patiënt, en verwijzen significant hoger scoren dan bij de voormeting.

In de nameting worden bij de open vragen opmerkingen over de onduidelijkheid van het thema en de wazigheid minder gescoord. Het integrale/holistische denken lijkt toegenomen en het praktische inzicht lijkt toegenomen. Men lijkt een slag van abstract naar meer concreet te hebben gemaakt.

4.3.2 Focusgroep

De uitkomsten van het groepsinterview zijn lopen inhoudelijk uiteen van positieve tot negatieve ervaringen. De e-learning en de werkconferenties hebben bijgedragen aan bewustwording van het belang van de thematiek, inzicht in de eigen persoonlijke en professionele rol en het gaf praktisch handvatten voor de praktijk. Maar er zijn ook duidelijke verbeterpunten aangegeven.

- Vervolg: aandacht voor zingeving blijven herhalen, bijvoorbeeld: halfjaarlijkse evaluatie: hoe staan we erin? Of jaarlijks op de teamvergadering.
- Casuïstiek met eigen team bespreken (interview): biedt leerwinst en tijdswinst. Aandachtsvelder levert casus aan.
- Meer contact krijgen met de aandachtsvelder, weten wat hij/zij doet.

- Tijd beschikbaar stellen voor e-learning, plannen op scholingsdag.
- Doel en inhoud van scholing/training vooraf duidelijk maken.
- Informatie geven over verschillende culturen.
- Informatie geven over stiltecentrum, ook opnemen in informatieboekje voor patiënten per afdeling.

De evaluatie van de verpleegkundigen geeft een genuanceerd beeld. De 1^e werkconferentie 'scoort' dubbel (negatief/positief). Weerstand tegen het project als zodanig en tegen de gehanteerde persoonsgericht aanpak hebben hierbij mogelijk een rol gespeeld. Er worden concrete voorbeelden genoemd van impact op de praktijk. Er is een behoefte om de thematiek binnen de eigen afdeling op te pakken. De aandachtsvelder kan hierbij een faciliterende rol spelen.

Uit bovenstaande kan worden opgemaakt dat verpleegkundigen het belang van het onderwerp zien, maar in de drukte van alledag behoefte hebben aan een betere introductie van een project als dit. Kennelijk is de communicatie intern soms aan hen voorbij gegaan. Verpleegkundigen geven tevens aan behoefte te hebben aan praktische verdieping in het programma, met name met betrekking tot uitvoering spirituele zorg, zodat het toepasbaar wordt in de dagelijkse zorg. Tot slot geven zij aan behoefte te hebben aan minder algemeen en meer afdelingsgebonden uitwerking.

Hoofdstuk 5 Opbrengsten

Uit de ervaringen tijdens de scholingsactiviteiten, de afsluitende werkconferentie en het onderzoek kwam als algemeen evaluatiepunt naar voren: laten we nu geen punt zetten, maar een komma. Het project 'Jaar van de zingeving' heeft ons veel gebracht maar het is nog niet af. Wat bracht het?

In de eerste plaats is het resultaat van het 'Jaar van de zingeving' gelegen in het proces zelf. In principe (zieken en vakantiegangers daargelaten) zijn *alle* verpleegkundigen actief geweest in de werkconferenties (in 6 groepen van 40). Een unieke prestatie voor een Nederlands ziekenhuis. Daardoor is bewustwording en interactie ontstaan rond het thema, rond het eigen functioneren van verpleegkundigen en rond de organisatorische voorwaarden die ervoor nodig zijn.

Na de zomer van 2018 heeft 60% van de verpleegkundigen de e-learning voltooid, wat een proces van kritische reflectie en kennisvermeerdering betekent. Daarnaast hebben op alle tien verpleegafdelingen twee verpleegkundigen de rol van Aandachtsvelder op zich genomen. Deze twintig Aandachtsvelders hebben in principe de twee trainingssessies gevolgd en de e-learning gemaakt. Bij deze sessies hebben uit eigen beweging ook verpleegkundigen/Aandachtsvelders uit het gelieerde hospice aansluiting gezocht. Dat maakte het belang van borging van dit proces duidelijk.

In de tweede plaats zijn door het monitoren van het project verschillende gegevens beschikbaar gekomen over het effect van de scholing. De competenties van verpleegkundigen en van Aandachtsvelders op het gebied van zingeving zijn toegenomen (tabel 2 en 3). Bovendien is door raadpleging van het digitale systeem voor verpleegkundige verslaglegging inzichtelijk geworden dat verpleegkundigen aantoonbaar meer casuïstiek van zingeving rapporteren, en meer consulten aanvragen van de geestelijk verzorger (zowel voor de zorgvragers als voor zichzelf). Tot slot is vooraf en achteraf ook een vragenlijst afgenomen bij zorgvragers (de PROM), die over het interval

tussen voor- en nameting een verwaarloosbare verbetering van tevredenheid over geestelijke zorg te zien geeft, maar in ieder geval geen verslechtering!

In de derde plaats heeft het project door externe belangstelling spin-off gehad in de publiciteit en het achterland.

- Bij de start heeft de landelijke krant Nederlands Dagblad aandacht besteed aan de scholing van verpleegkundigen.
- Het verpleegkundige vakblad Nursing heeft op haar website twee items gewijd aan het invoeren van Aandachtsvelders.
- Het tijdschrift voor levensbeschouwing en cultuur Volzin heeft Aandachtsvelders geïnterviewd.
- Het plaatselijke nieuwsorgaan iGO heeft op haar website een interview geplaatst met leden van de werkgroep.
- De projectleider vanuit Hogeschool Viaa, Bart Cusveller, heeft met leden van de werkgroep het project gepresenteerd op een werkconferentie van Agora, een werkverband in de palliatieve zorg.
- Op een internationale conferentie over zingeving in de zorg op Malta presenteerde hij het project voor een internationaal publiek.
- De geestelijk verzorger van het van Weel-Bethesda ziekenhuis, Theotimus Streefkerk, heeft een gastcollege over het project gegeven in de minor Aandachtsvelder Zingeving op de opleiding verpleegkunde van Hogeschool Viaa.
- Tot slot werd een publiek van ongeveer 90 deelnemers uit de regio en het vakgebied tijdens de afsluitende werkconferentie geboeid door verpleegkundige Aandachtsvelders uit het ziekenhuis die zes uiteenlopende presentaties hielden over invalshoeken die zij op hun afdelingen hadden gekozen om concreet handen en voeten te geven aan de aandacht voor de zingeving van zorgvrager.

Hoofdstuk 6 Geleerde lessen

Het uitvoeren van een traject als 'Jaar van de zingeving' in een ziekenhuis als geheel gaat niet vanzelf. Er is ook leergeld betaald. Een eenmalig project heeft effect, maar dit kan ook weer wegebben door de drukte van alledag dag.

- Omgaan met weerstand onder deelnemers is essentieel: verwachtingsmanagement, communicatie vooraf en met alle geledingen in het ziekenhuis.
- Rekening houden met ondersteuners en leidinggevendenden bij implementatie is essentieel, met name de rol van afdelingshoofden bij borging en afdeling communicatie bij publiciteit.
- Herhaling en/of aanvulling van activiteiten is nodig, zoals het opvolgen van de verbeterplannen van de Aandachtsvelders, een vorm van coaching van de Aandachtsvelders door de geestelijk verzorger (vandaar geen punt maar een komma).
- Deelnemers geven aan graag het gevoel te hebben onderdeel te zijn van een groter geheel: ook andere professionals in het ziekenhuis zouden deze training moeten krijgen, zoals verloskundigen, pedagogisch medewerkers en artsen.
- Een traject als dit lijkt alleen mogelijk als de raad van bestuur en de leiding van het ziekenhuis er zich achter stellen en voorwaarden voor scheppen. In andere situaties zijn wellicht andere strategieën nodig.

Kort gezegd, er liggen uitdagingen om de bereikte bewustwording en deskundigheidsbevordering op microniveau vast te houden en om de samenwerking en continuering op mesoniveau te borgen.

Hoofdstuk 7 Aanbevelingen

Naar aanleiding van bovengenoemde ervaringen met het 'Jaar van de zingeving' in ziekenhuis Van Weel-Bethesda leggen de consultants en docenten van het lectoraat Zorg en zingeving het volgende voor.

Organiseer een periodiek overleg van de Aandachtsvelders onder leiding van de geestelijk verzorgers, met als doel te leren van elkaar en van de geestelijk verzorger in het voortgang houden in en borging van de verbetertrajecten.

Bied andere zorgprofessionals een vorm van scholing op dit gebied aan, met als doel aandacht voor zingeving multidisciplinair te maken: artsen, verloskundigen, pedagogisch medewerker en maatschappelijk werk.

Bied de verpleegkundigen in 2019 een herhaling of aanvulling van de scholing aan, met een tool als de app Levensvragen, bijscholing op locatie of per e-learning. Naar aanleiding van de wens om de e-learning af te slanken in tijdsbelasting overleg plegen met de ontwikkelaar, Aliza Damsma.

Kern van de toepassing van de competentie is integratie in methodisch werken, standaardisering van anamnese, rapportage, evaluatie, deskundigheidsbevordering. Voor deze verdere implementatieslag kunnen ziekenhuis en Hogeschool Viaa samen op zoek naar een externe financiering. In dat geval is het goed een geschikte vorm van samenwerking en overleg overeen te komen.

Zwolle, juli 2019

Bart Cusveller, projectleider
René van Leeuwen, eindverantwoordelijke
Aliza Damsma, docent en trainer
Carriene Roorda, onderzoeker

Bijlagen

Bijlage 1 Startnotitie 'Jaar van de zingeving' in ziekenhuis Van Weel-Bethesda

Door: Bart Cusveller & René van Leeuwen

Lectoraat Zorg en zingeving, Hogeschool Viaa, Zwolle

In samenwerking met de academie Health Care van Hogeschool Viaa te Zwolle versterkt het Van Weel Bethesda ziekenhuis in 2017/2018 de aandacht voor zingeving in de zorg. Wat houdt dat in? Na een thematische inleiding geven we opzet, planning en inhoud van dit project weer.

1.1 Inleiding

Sinds 1934 verleent wat nu het Van Weel-Bethesda ziekenhuis is ziekenzorg, vanuit de bewogenheid om zich in te zetten voor de medemens met een concrete nood. De organisatie typeert dit aan de hand van vier kernwaarden voor de praktijk.

Deskundigheid: de belofte datgene wat we doen goed te doen.

Gastvrijheid: oog hebben voor de gedachtewereld van de patiënt, cliënt, bezoeker en medewerker, voor zijn of haar wensen en zorgen.

Compassie: ieder mens behandelen zoals wij zelf behandeld willen worden, met waardigheid en respect voor lichamelijk en geestelijke integriteit

Vertrouwen: integer en open, resultaat- en verbeteringsgericht.

Respect voor de uniciteit, waardigheid en integriteit van onze zorgvragers vraagt aandacht voor de impact die ziekzijn, behandeling en verzorging hebben op het leven van de patiënt. Sommige mensen beleven die in de taal en de gebruiken van hun geloof (met name christenen, joden en moslims). Anderen beleven ziekte en zorg niet openlijk of duidelijk in de taal van een geloof maar vanuit een andere manier van in het leven staan. Ook voor hen is het veel waard om aandacht aan te geven aan de betekenis van ziekte en zorg voor hun leven.

Dat is niet alleen op zichzelf de moeite waard, omdat de mens achter de zorgvrager zich dan gezien of gehoord weet, maar ook omdat het mensen helpt bij het omgaan met ziekte en zorg. Deze zorg voor de hele mens heet in de christelijke traditie *pastorale of geestelijke zorg*. Ze kan door vertegenwoordigers van het ziekenhuis of van geloofsgemeenschappen verleend worden. Een geestelijk verzorger zal aandacht hebben voor de betekenisgeving of het levensbeschouwelijk functioneren van de zorgvrager. We noemen dat ook wel *aandacht voor zingeving*.

Goede zorg vraagt om aandacht voor de zingeving van ziekte en zorg. Dat geldt zowel voor geestelijk verzorgers als voor behandelaars en zorgverleners. Dat hoort binnen alle professionele zorg, zeker binnen de identiteit van het Van Weel-Bethesda. Om deze zorg in de dagelijkse zorgverlening te professionaliseren hebben Raad van bestuur, Identiteitsraad en Geestelijke verzorging het initiatief genomen om in 2018 het 'Jaar van de zingeving' te houden. In 2015 is het traject ingezet met een symposium om de huidige situatie te inventariseren: wat gebeurt er en wat is er nodig? Dit is het vervolg.

1.2 Opzet en planning

In samenwerking met het lectoraat Zorg en Zingeving van Hogeschool Viaa te Zwolle heeft een stuurgroep activiteiten voorbereid om met het verpleegkundig personeel aandacht te geven aan zingeving. Gedurende het jaar 2018 bevorderen zij via bijeenkomsten en een e-learningmodule bewustwording en deskundigheid. Bovendien zal een aantal verpleegkundigen fungeren als Aandachtsvelder Zingeving, zodat ook de borging in teamfunctioneren, methodisch handelen en multidisciplinaire samenwerking vorm krijgt. Tot slot zal met behulp van onderzoek en kennisdeling aandacht voor zingeving versterkt worden.

1. Een sleutelrol in het project speelt de verpleegkundige Aandachtsvelder Zingeving. Een profiel van deze verpleegkundige teamrol staat in de bijlage. Binnen het team stimuleren twee Aandachtsvelders (die voorjaar 2017 door de teamleiders worden geworven, aan de hand van het bijgevoegde) het professionele handelen, de multidisciplinaire samenwerking en de deskundigheidsbevordering op het gebied van zingeving. De Aandachtsvelders krijgen tweemaal vier uur aanvullende training (in januari en april 2018) en de mogelijkheid tot deel voorbereide online-consultatie met de projecttrainers (februari t/m november 2018), over van hun ervaringen. Het in de bijlage beschreven competentieprofiel voor deze teamrol vormt het richtpunt voor deze training.
2. Een belangrijk hulpmiddel voor kennisoverdracht en deskundigheidsbevordering is een e-learning-module op het gebied van verpleegkundige aandacht voor zingeving. Deze zal onderdeel uitmaken van de gebruikelijke interne digitale leeromgeving van het ziekenhuis. Zowel de verpleegkundigen als de Aandachtsvelders maken tweemaal een eigen e-learningmodule van vier uur leerinhoud (in maart en juni 2018). De inhoud van de e-learning voor de verpleegkundigen bestaat uit informatie en oefeningen, gebaseerd op het competentieprofiel. De inhoud heeft betrekking op de persoon van de professional, de praktijk van het verpleegkundig handelen, en de rol van de verpleegkundige op team- en instellingsniveau. Voor de zomer van 2017 wordt een blauwdruk van de scholingen aangeleverd en besproken.
3. Met de aanstelling van Aandachtsvelders en momenten van onderlinge interactie tussen verpleegkundigen wordt aandacht voor zingeving een persoonlijke, praktische en professionele realiteit. Tot deze momenten van interactie behoren ook drie werkconferenties die worden georganiseerd (februari, mei en november 2018). Met deskundigen en tussentijdse coaching zijn dit belangrijke momenten om draagvlak en draagkracht te krijgen voor ieders rol. In de laatste werkconferentie is het de bedoeling ook externe relaties te betrekken bij het 'Jaar van de zingeving'.

Om goed aan te sluiten bij de ervaringen en behoeften van de teams worden voorafgaand aan de activiteiten twee *verkennende sessies* gehouden met de (aankomende) Aandachtsvelders en een vertegenwoordiging van verpleegkundige teams (voor de zomer van 2017). Specifieke vragen, maar ook specifieke mogelijkheden van de verpleegkundigen in hun werksituatie, worden geïnventariseerd en keren terug in de trainingen, e-learning en werkconferenties, waarvoor het raamwerk wordt gevormd door het competentieprofiel Aandachtsvelder Zingeving.

1.3 Overzicht in schema

Jan	Feb	Mrt	Apr	Mei	Juni	Okt/nov
Eerste trainingssessie AV	Eerste werkconferentie AV en VP	Start e-learning AV en VP	Tweede trainingssessie AV	Tweede werkconferentie AV en VP	Einde e-learning AV en VP	Derde werkconferentie AV en VP

Bijlage 2 Uitwerking onderwijsdeel 'Jaar van de zingeving'

2.1 Opzet

In dit document wordt het educatieve deel van het 'Jaar van de Zingeving' 2018 op een rijtje gezet. Uitgangspunt is dit schema uit de startnotitie:

	Nov/dec 2017	Jan 2018	Feb	Mrt	Apr	Mei	Juni	Okt/nov
Werkconferenties AV en VP			3 uur x 20 AV 3 uur x 240 VP			3 uur x 20 AV 3 uur x 240 VP		3 uur x 20 AV 3 uur x 20? VP (facultatief)
Trainings sessies AV		4 uur x 20 AV			4 uur x 20 AV			
E-learning AV en VP				4 uur x 20 AV			4 uur x 240 VP	

Lineair uitgezet zit dit er zo uit:

Jan	Feb	Mrt	Apr	Mei	Juni	Okt/nov
Eerste trainingssessie AV	Werkconferentie AV en VP	Start e-learning AV	Tweede trainingssessie AV	Werkconferentie AV en VP	Einde e-learning VP	Werkconferentie AV en VP

2.2 Eerste trainingsbijeenkomst Aandachtvelders (11 januari): wat is het aandachtsveld?

Bijeenkomst van een dagdeel met de Aandachtvelders VWB en docenten Viaa.

Doel: AV kan bij de eerste werkconferentie de centrale rol van AV uitleggen aan team en de e-learning presenteren aan het team.

Thema: Dromen, denken, doen. Optreden als voortrekker/ambassadeur in het team. Rollenspel/oefening omgaan met weerstand in het team tegen het thema. Introductie werken aan een verbeterplan in het team; introductie van een SWOT als werkwijze voor volgende trainingssessie.

Verwerking: introductie van rol in team, opstellen voorlopig plan voor de afdeling met en van het team voor tweede trainingssessie.

De Aandachtvelden doen de e-learning ná de eerste trainingssessie en vóór de eerste werkconferentie, om te weten wat er bij komt kijken.

2.3 Eerste werkconferentie Aandachtvelden en Verpleegkundigen (6, 7, 15 februari): Wie ben jij? (persoon)

Bijeenkomst van een dagdeel (9.00 - 12.00 uur) met alle Aandachtvelden en verpleegkundigen (zes groepen op drie dagen)

- 2 Inleidend: iemand uit het ziekenhuis die aansluitend bij kernwaarden en identiteit van ziekenhuis kick-off geeft van jaar van de geestelijke zorg, van het thema, de onderdelen en het tijdpad, voorstellen trainers en projectleiding.
- 3 Aan de slag: waar sta je nu, waar ga je heen en hoe kom je daar?
 - Aandacht voor zingeving zal je confronteren met onbekende en ongemakkelijke situaties, misschien met vooroordelen en vervreemding, maar ook met wonderschone mensen en momenten. Hoe ga je daarmee om? Waar komen jouw opvattingen en reacties met betrekking tot zingeving vandaan? Onder leiding van de Aandachtvelden zullen we in kleine mixgroepen reflecteren op ieders 'beginsituatie'. Deze worden vastgelegd.
 - Aandacht voor zingeving vraagt een professionele bekwaamheid net als alle andere verpleegkundige interventies. In het jaar van de zingeving wordt een competentieprofiel gebruikt waaraan je kunt zien wat er van je verwacht mag worden. Hoe sta je er voor als je jezelf langs de lat van dit profiel legt? Waar is voor jou de groei, leerervaring mogelijk? Onder leiding van de Aandachtvelden zullen we in kleine mixgroepen reflecteren op ieders leerdoelen. Deze worden ook vastgelegd.
 - Aandacht voor zingeving vraagt oefening en voorbeelden. Met een schriftelijke cursus (alleen) gaat het niet lukken. Door onderling vraag en antwoord te oefenen kun je 'wennen' en 'werken' aan luisteren en spreken. Maar ook is rapporteren en evalueren nodig. Onder leiding van trainers/docenten van Viaa zullen we in kleine mixgroepen oefenen met aandacht voor zingeving in de patiëntenzorg.
 - Uitleg en vooruitblik e-learning in kleine groepen wordt gegeven door de Aandachtvelden.

2.4 Start e-learning (maart – juni)

Algemeen:

Iedere module wordt opgezet aan de hand van een set doelstellingen.

Elke module bevat een theoriedeel, een praktijkdeel en een reflectiedeel. Het theoriedeel duurt per module 30 minuten. Het praktijkdeel en het reflectiedeel zijn beperkt van omvang en zullen zo zijn opgezet dat het onderdeel is van het dagelijks werk. Elke module bevat afsluitende vragen.

VP en AV gebruiken een eigen logboek/portfolio voor verschillende vragen, die een rol kunnen spelen op de werkconferenties en trainingssessies.

Module 1: Eigen rol ten opzichte van de zingeving

- Korte introductie met tekst en video; zingeving van ziekte en zorg; werken met het diamantmodel (wat is dat, definities, innerlijke ruimte), korte videocolleges.

- Wat versta jij onder zingeving, wat zie/hoor je dan bij zorgvragers? Korte opdrachtjes als: luister naar een patiënt/ praat met een collega/maatje; uitkomsten bijhouden in portfolio/logboek.
Module 2: Communicatie over zingeving Korte introducties met teksten en video van gespreksvoering. Wat zeg je nu? Voorbeelden: “wat gebeurt er veel in uw leven.” Hoe klinkt het, hoe benoem je het zelf in de relatie met de patiënt > oefenen met een collega en een patiënt aan de hand van de Mount-Vernonvragen (wat houdt u bezig, wie geeft u steun, wie zou u bij zich willen hebben). Schrijf op hoe het ging in je portfolio met het oog op de werkconferentie.
Module 3: Zingeving in het zorgproces Aandacht voor zingeving volgt de stappen van het zorgproces: observeren, informatie verzamelen, plannen, uitvoeren, verslagleggen, evalueren. Korte introductie over aansluiten bij zorgplan, Gordon en Neuman Systems Model, diagnostiek en klinisch redeneren. Oefening zorgplan en rapportage: wat staat daarin over zingeving? Opname/anamnese doen met behulp van FICA of HOPE en rapporteer in EPD. Verwijzen en communiceren: samenwerken met de geestelijke verzorger.
Module 4: Ondersteuning van de patiënt How to: concreet ingaan op thema's en stress/coping, hoe zet je je zelf in a.d.h.v. module 1 en 3? > zelftest, korte intro met teksten en video. Welke casuïstiek of problematiek vereist aandacht voor zingeving? Opdrachtje: neem een paar zorgdossiers door. Hoe ver moet je gaan? Drie trappen van verantwoordelijkheid (korte toelichting van Traveller en Cone. Intro doenerige en latende houding, presentiebenadering.
Module 5: Zingeving: kijk om je heen Introductie met tekst en video: microniveau en mesoniveau > reflectieopdracht eigen rol met maatje, waar ligt de uitdaging voor jou en de afdeling? Zingeving in overlegvormen (teambespreking, multidisciplinaire bespreking, klinische les, intervisie, scholingsbeleid, etc). Hulpbronnen voor professionalisering als VAR, geestelijke verzorging, identiteitsraad.

Voor Aandachtsvelders is er een extra module:

Module 6: Aandachtsvelders zingeving (60 minuten)
- Intro met tekst en video over meso- en macroniveau: hulpbronnen binnen en buiten ziekenhuis, sociale kaart, kerkelijke kaart, via SWOT invloed op eigen team in kaart brengen. - Intro mogelijkheid van moreel beraad als overlegvorm. - Belang deskundigheidsbevordering > waar moet dat over gaan? Wat is de actualiteit? - Beleidsvisie van het ziekenhuis, kernwaarden, overlegvorm met GV en VAR, CvB, Identiteitsraad.

2.5 Tweede trainingsbijeenkomst (12 april 2018)

Bijeenkomst van een dagdeel (9:00 – 12:00 uur) met alle Aandachtsvelders

- *Doornemen SWOT, leervragen AV (inventariseren en oefenen), verbeterplannen voor laatste werkconferentie.*
- *Oefenen met moreel beraad/thematisch teamoverleg.*
- *Vorbereiden bijdragen op de laatste werkconferentie; begeleiding bij gekozen vorm (poster, presentatie o.i.d.).*

2.6 Tweede werkconferentie (16, 17, 22 mei): Wat doe je ermee in de praktijk?

Bijeenkomst van een dagdeel (9:00 – 12:00 uur) met alle Aandachtsvelders en verpleegkundigen (zes groepen op drie dagen)

- Inventarisatie en evaluatie: onder leiding van de Aandachtsvelders wisselen we in kleine mixgroepen uit hoe ieder in de tussentijd is omgegaan met de eigen leervragen en met de praktijkopdracht uit e-learning): hoe doet iedereen het op de afdelingen? Waar liggen interessante ervaringen, oplossingen en uitdagingen? Opbrengst is afspraken over het borgen van aandacht voor zingeving in de praktijk. Deze informatie worden gedocumenteerd.
- Aan de slag met overleg: In de praktijk is aandacht voor zingeving niet alleen onderdeel van de geplande en gerapporteerde zorg, maar ook van onderling overleg: een vorm van thematisch teamoverleg. Deze overlegvorm wordt ingeleid en onder leiding van de Aandachtsvelders in groepen uitgetoetst. De ervaringen en aandachtspunten worden plenair gedeeld.
- Oefenen: Zowel binnen de relatie individuele patiënt/verpleegkundige als de onderlinge relatie met collega's is communicatie van het grootste belang. Een effectieve manier om op dit gebied te leren is om het voor je te zien. Met behulp van 'inspringtheater' werken we plenair aan de aandachtspunten op het gebied van communicatie met patiënten, collega's en anderen over aandacht voor zingeving.

N.B. De e-learning (juni) en het onderzoek (september) worden afgesloten.

2.7 *Derde werkconferentie: (1 november): Waar gaat VWB naar toe?*

Deze conferentie is voor alle Aandachtvelders, verpleegkundigen die zich hiervoor aanmelden, en belangstellenden van buiten het VWB, zoals ambtsdragers uit de regio, zorgverleners en anderen. Het is een middagsymposium (13:00 – 16:00 uur) waarbij de ervaringen en opbrengsten aan elkaar en aan een breed publiek worden gepresenteerd.

- Plenaire sprekers van binnen en buiten het ziekenhuis: het kader van het jaar van de zingeving in VWB, inhoud en ervaringen van buiten: waar zijn we nu met Aandachtvelders zingeving en waar gaan we naar toe?
- Parallelsessies met presentaties met opbrengsten van geselecteerde afdelingen door Aandachtvelders, de resultaten van e-learning en onderzoek, eventueel praktische workshops met gespreksvormen, overlegvormen en methodisch werken.

Bijlage 3. Analyse open vragen en interviews

3.1 Analyse opmerkingen patiënten Van Weel-Bethesda

Voormeting n=70/61 opmerkingen		Nameting n=71/46 opmerkingen	
Positieve beoordeling	10/Lof/(zeer)goed/Uitstekend/Prima/Top/Klasse/Beste zkh/tevreden/geweldig/Prettig (16)	Positieve beoordeling	Goed/Tevreden/Prima/Prettig/Fijn/Top/Super (22)
Betrokkenheid	Vriendelijk/Attent/Begaan/Respectvol/Meelevend/Lief/Roeping/Geduldig/Tijd nemen (20)	Betrokkenheid	Vriendelijk/Bemoedigend/Persoonlijk/Lief/Empathie/Respectvol (6)
Kritiek	Slechte omgangskunde/Automatismen/Langs elkaar werken/Druk (4)	Kritiek	Onduidelijkheid/Onplezierig (2)
Deskundig	Deskundig/Behulpzaam/Zorgzaam/Alert/Goede uitleg (13)	Geestelijke verzorging	GV positief/Aandacht GV/In Gods handen (3)
Hardwerkend	Hardwerkend (1)	Aandacht	Luisteren/Aandacht/Aandacht voor partner/Tijd/Gesprek/Geduld (7)
		Veilig	Veilig (1)

Bij de voor- en de nameting komen een aantal dezelfde thema's naar voren. Patiënten noemen positieve punten in de vorm van een kwalificatie. Inhoudelijk wordt de betrokkenheid van verpleegkundigen benadrukt. Wat opvalt bij de nameting is dat daar enkele opmerkingen over de geestelijke verzorging worden genoemd en expliciet het aspect aandacht naar voren wordt gebracht.

3.2 Analyse opmerkingen verpleegkundigen Van Weel-Bethesda

	Voormeting labels N= 113	Nameting labels N= 81
Wat is spirituele zorg?		
Zingeingsbreed	Aandacht/respect/begeleiding/bijstaan/in waarde laten/goed zorg voor persoonlijke levensbeschouwelijke vragen/	Aandacht voor hoe in leven staan/normen/waarden/zingeingsvragen/leven svragen/(niet)religieus/dieper geestelijk innerlijk/geestelijke gezondheid/

	zin en doel leven/betekenis/levensvragen/ zingevingsvragen/geestelijk welbevinden/spiritualiteit/normen en waarden/hoe je wilt leven/ wat je inspireert/gelovig/ongelovig/ God/Allah/hoe je in leven staat/hoop/geestelijke nood/levenseinde/geestelijke zorg/existentieel/belevingswereld/ diepere verlangens/wat belangrijk is (89)	wat van betekenis is/kwaliteit van leven/levensbeschouwing/geestelijke nood/kracht/troost/religie/beweegt/inspireert/ gewone dingen van leven/ziekte ervaren/belangrijk/God/Boeddha/ wierookstaafjes/Paganist/glazen bol/handlezen/existentieel/zinervaring/ geloofsovertuiging (50)
Psycho sociaal	Aandacht emoties/psyche/ gemoedstoestand/ gedachten/psychosociale zorg in combinatie met levensovertuiging/gevoel (11)	Aandacht gevoelsleven/psychosociaal welbevinden/gedachten/psychisch welbevinden/welzijn (10)
Integraal	Aandacht/respect totale functioneren/holistische zorg/integrale zorg/zeer persoonlijk (13)	De mens zien/in breedste zin/ook familie/aansluiten bij alle behoeften/persoonlijke zorg/diepgang/in alle opzichten/wat goed is/holistisch/voor iedereen anders/verbinding lichaam geest (28)
Onduidelijk	Weet ik niet / Wazig / Euh / Pffffffft / geen idee / geen beeld bij / zweverig / raar / ongrijpbare zorg (13)	Geen toegevoegde waarde/vaag/bestaat niet/lading (4)
Zorg	Alle andere zorg dan alleen vpk zorg/zorg die dieper gaat/verlenen van zorg/Zorg geven die je zelf wilt krijgen (4)	Er zijn/luisterend oor/vraag achter vraag/diepgang/gehoord weten/kopje koffie/verbondenheid/steun/doorvragen Zorg bieden vanuit passie/geloof/liefde/respect/verder kijken dan waar ik zelf in geloof (17)
Techniek	Ontspanning/vanuit innerlijk/vanuit hart/Yoga/Reiki/ Luisterend oor/Gesprek (9)	
Verwijzen		Doorverwijzen (2)

Ethiek	Ethische aspecten van zorg (1)	
Kwaliteit van leven	Kwaliteit van leven verbeteren (1)	
Domein	Niet medische zorg/palliatief (2)	

In de nameting worden opmerkingen over de onduidelijkheid van het thema en de wazigheid minder gemaakt. Het integrale/holistische denken lijkt toegenomen en het praktische inzicht lijkt toegenomen. Men lijkt een slag van abstract naar meer concreet te hebben gemaakt.

3.3 *Ervaringen van verpleegkundigen naar aanleiding van de scholing*

Thema's	Labels
Geen meerwaarde	Geen weerwaarde voor mijzelf/in opleiding al gehad/niets geleerd/geen nieuwe dingen/ Leereffect onduidelijk/niet veel aangehad voor werkvloer/deed al veel/meerwaarde voor beginners/doen er al veel aan op afdeling/hoort al bij vak/voegt weinig toe/niet erg vernieuwend/zinloos/ben al persoonsgericht (27)
Groepswerk positief	+ Met collega's in gesprek/groepswerk/herkenbaarheid/gesprek met collega's andere afdelingen (12)
Bewustwording	Bewustwording/herkenning/ga er meer over lezen en nadenken/leerzaam (14)
Te lang	Te lang/te grote tijdsinvestering/te veel/zeer uitgebreid (9)
Liever met eigen afdeling	Liever scholing met eigen afdeling/diepgang gemist/te groots aangepakt (9)
E-learning niet zinvol	e-learning filmpjes saai eentonig/te lang/niet heel zinvol (3)
1 ^e werkconferentie zinvol	1 ^e dag leuk/gedreven coaches/spirituele aspect goed onder de aandacht (3)
1 ^e werkconferentie minder zinvol	1 ^e dag niet/minder nuttig/vaag/minder praktisch/past beter in eerst jaar vpk/schools (7)
2 ^e werkconferentie zinvol	2 ^e dag interessant/met mensen van eigen afdeling/kwaliteit/diepgang/praktisch/gericht op zorg/zinvol (10)
Algemeen positief	Opfrisser/Gezellig/spirituele zorg breder gaan zien/nieuwe inzichten/ Informatief/boeiend/positief/leerzaam/prima/wel aardig/ Activerend/stimuleren gegeven/leuk/enthousiasme gekweekt/ Heel blij mee/interessant/goed dat er aandacht aan is besteed/ Goede integratie theorie/praktijk/goed breed

	opgezet/logische opbouw/afwisselend/kundige docenten/fijn dat het niet alleen over geloof ging (24)
Algemeen negatief	Culturele verschillen gemist/Teveel op jezelf gericht/doel vaag, zweverig (4)
Impact praktijk	Aangezet tot actie in praktijk/Door werkdruk niet altijd prioriteit voor dit onderwerp/ In praktijk soms moeilijk omdat er weer een bel gaat/ Op SEH meer ander hulpverlener/GV inschakelen/ Te weinig praktisch/geen leiding vanuit afdeling/aandachtsvelders deden wel hun best/ Ik ga meer op gevoel te werk dan met stappen plan zoals op cursus/ Begrijp soms beter reacties patiënten/leer anders naar patiënten kijken/ Lastig bespreken in theorie/praktijk gaat anders/moeilijk toepasbaar (13)
Rol GV duidelijker	Rol GV verduidelijkt (1)

3.4 Analyse interviews met verpleegkundigen (n=8 – werkzaam op verschillende afdelingen)

Zorg voor zingeving: hoe doe je dat?	Echte aandacht geven, ervoor gaan zitten, gesprek voeren, luisteren, signaleren, voelsprietten gebruiken, aanvoelen wat belangrijk is, aandacht hebben voor beleving patiënt, cultuurverschillen, verschil per afdeling/patiëntencategorie
Jaar van de Zingeving: wat merk je daarvan op de afdeling?	+ Meer bewust mee bezig, meer bekendheid met geestelijk verzorger, vaker over zingeving rapporteren
	- Geen verandering, dat deden wij al, verplicht nummer geworden
Rol aandachtsvelders zingeving	Geen verwachtingen
	+ Goed begonnen, iedereen erbij betrokken, bij aandachtsvelder terecht kunnen
	- Nu wat afgezwakt, doel niet duidelijk, niet vaak contact
Effect scholingsdagen op afdeling	Geen verwachtingen
	+ Bewustwording, herkenning, opfrissen kennis en gespreksvaardigheden
	-Doel en inhoud niet duidelijk, geen informatie van tevoren. Verschillende afdelingen: voorstellen en inleven kost tijd, brede casuïstiek. Casuïstiek niet bruikbaar in de praktijk (geen tijd voor)

E-learning	+ Bewustwording
	- Problemen met video's (niet te openen, computer liep vast), video's waren te lang, niet afgemaakt, geen tijd voor, niet aan toegekomen
Aandachts-/verbeterpunten	Vervolg: blijven herhalen, bijvoorbeeld: halfjaarlijkse evaluatie: hoe staan we erin? Of jaarlijks op de teamvergadering/casusistiek in eigen team, biedt leerwinst en tijdswinst, aandachtsvelder levert casus aan Tijd beschikbaar stellen voor e-learning, plannen op scholingsdag Doel en inhoud van scholing/training vooraf duidelijk maken, Informatie geven over verschillende culturen, stiltecentrum, ook opnemen in informatieboekje voor patiënten per afdeling

De evaluatie van de verpleegkundigen geeft een genuanceerd beeld. De 1^e werkconferentie 'scoort' dubbel (negatief/positief). Weerstand tegen het project als zodanig en tegen de gehanteerde persoonsgericht aanpak hebben hierbij mogelijk een rol gespeeld. Er worden concrete voorbeelden genoemd van impact op de praktijk. Er is een behoefte om de thematiek binnen de eigen afdeling op te pakken. De aandachtsvelder kan hierbij een faciliterende rol spelen.